

اخلاق به‌سان «اقتصاد» برای خود، مکتب‌های گوناگونی دارد. در این میان به ویژگی دو مکتب اخلاقی اشاره می‌شود تا امتیاز مکتب اخلاقی اسلام روشن گردد.

۱.۰ مکتب‌کلی‌ها

گروهی از فلاسفه یونان مانند «کلیس‌ها» تصور می‌کردند که خوشبختی، جنبه روانی دارد و وضع جسمی و مادی در سازندگی سعادت، نقش و اثری ندارد و یگانه راه سعادت، همان تحصیل کمالات نفسانی و فضایل اخلاقی است.

گروه افراط‌گر این فلاسفه معتقدند که مادامی که روح و روان با بدن ارتباط و پیوند دارد، سعادت نصیب انسان نمی‌گردد و تنها راه سعادت این است که روح از این بدن جدا شود و از آلودگی‌های مادی زندگی، پیراسته گردد؛ به‌خاطر همین مطلب، گروهی از آنان، به زندگی دنیا پشت پا زده و از هر نوع بهره‌برداری از لذایذ جهان روی گردان بودند تا آنجا‌که حکیم یونانی «دیوجانس»، از تمام وسایل زندگی یک خم و یک ظرف بیش نداشت؛ از خم به‌جای اتاق و از ظرف به‌جای وسایل زندگی استفاده می‌کرد. روزی مشاهده کرد که یک نفر با دست خود آب می‌نوشد؛ آن ظرف را هم شکست و یا به‌دور انداخت.

۲.۰ مکتب‌لذت‌محوری

در برابر این گروه، گروه دیگری هستند که در بهره‌برداری از لذایذ جهان، به قید و شرط کمتری پای‌بند بوده و خوشبختی را در لذایذ مادی می‌دانند. آنان بسیاری از موانع در راه لذت‌آذهای نفسانی را محکوم می‌کنند. تو گویی این نوع طرز تفکر، برای کوبیدن قیدهای عقلی و اجتماعی و شکستن بندها و سیل‌بندها و اشباع غرایز به‌طور مطلق پدید آمده است و دیوانه‌وار دنبال لذایذ می‌روند. پیروان هر دو مکتب، یک بعد از ابعاد روحی انسان را مورد مطالعه قرار داده و از ابعاد دیگر کاملاً بی‌خبر هستند؛ درصورتی‌که سعادت انسان در این است که به تمام جنبه‌های او توجه گردد؛ نه به یک جنبه آن.

روح و روان در تکامل و سیر سعادتنی خود، از بدن و تن بی‌نیاز نیست و اهمال این بخش، مایه توقف سیر تکامل روحی انسانی است؛ از این جهت رهبانیت و ترک دنیا و زندگی در بیغوله‌ها و دل کوه‌ها و شکاف درختان، شدیداً ممنوع شمرده شده است.

همچنان که بدن و تن، مقدمه تکامل روح و لباس روان است، توجه کامل به مقدمه و غفلت از هدف خلقت، مایه سقوط در دره مهیب بدبختی است. تعلیمات راستین و استوار، آن است که بر اساس خلقت و آفرینش متکی بوده و سر سوزن از آن پا فراتر نگذارد و فلاسفه واقع‌بین جهان، مانند ارسطو و حکمای اسلامی، تعلیم خود را روی آن بنا کرده‌اند.

● **۳. برجسته‌ترین ویژگی‌های مکتب اخلاق اسلامی**
برجسته‌ترین ویژگی اخلاقی اسلامی اخذ به وسط و رعایت میانه‌روی درخواست‌های درونی است و در حقیقت فضائل، میان دو رذیله اخلاقی قرار گرفته است.^۱

در نظام اخلاقی اسلام، فرورفتگی در شهوت مذموم است، در عین حال رهبانیت و ترک لذایذ در زندگی نیز، زشت و حرام می‌باشد؛ لذا پیامبر اسلام ﷺ فرمود: «لا رهبانیه فی‌الاسلام»؛ میان این دو حد، حد وسط را باید گرفت.

حجت‌الاسلام والمسلمین مقیمی‌حاجی اظهار کرد: از زمانی که فضای مجازی به میدان آمد و اطلاعات به‌سهولت در اختیار ما قرار گرفت، بسیاری از افراد نیازهایشان را در این محیط دنبال می‌کنند. مطالعه در این فضا ممکن است؛ ولی عمده افراد جذب مطالبی می‌شوند که خبری و نیز تخصصی هستند و منابع معتبری نیز ندارند.

حجت‌الاسلام والمسلمین ابوالقاسم مقیمی‌حاجی در گفت‌وگو با خبرنگاری حوزه، ضمن تبریک هفته کتاب و کتاب‌خوانی، به تشریح برخی فعالیت‌های معاونت پژوهش حوزه‌های علمیه در امر کتاب‌خوانی و تجهیز کتاب‌خانه‌های حوزه‌های علمیه پرداخت و گفت: در اکثر حوزه‌های علمیه برادران کشور، کتابخانه‌های درسی طلاب وجود دارد.

وی با اشاره به وجود ۵۰۰ کتابخانه در سطح حوزه‌های علمیه کشور، بیان کرد: کتابخانه‌های ما در بسیاری از مدارس بسیار غنی هستند و حتی می‌توان گفت که فراتر از نیازهایی است که یک طلبه در مسیر تحصیلی خود نیاز دارد.

معاون پزوهش حوزه‌های علمیه، با بیان این‌که معاونت پژوهش در قالب یک نظام خاص، از این کتابخانه‌ها پشتیبانی می‌کند و تمام کتابخانه‌ها در مرکز سامانه کتاب پرونده دارند و رصد می‌شوند، افزود: بیش از ۲۰۰ کتابخانه به نرم‌افزار فراکاوش مجهز هستند که یک نرم‌افزار کتابخانه‌ای است که در آن، محتوای کتاب‌ها فهرست می‌شود و قابلیت شبکه‌سازی دارد. به‌همین خاطر می‌توانند، از محتوای کتاب‌های فهرست‌شده مطلع شوند. بیش از نیمی از کتابخانه‌های ما این نرم‌افزار را دارند و می‌توانند امورات خود را از این طریق سپری کنند.

وی اظهار کرد: در حوزه علمیه دو کتابخانه مجهز داریم. یکی کتابخانه آیت‌الله حائری رحمته‌الله در مدرسه فقیهیه و دیگری کتابخانه آیت‌الله بروجردی رحمته‌الله در مسجد اعظم که دو کتابخانه مرکزی حوزه هستند. البته این دو کتابخانه جزء بهترین کتابخانه‌های کشور نیز به شمار می‌روند؛ زیرا حجم و کیفیت آثار و خدمات‌دهی پیشرفته و قوی، باعث شده، این دو مرکز به‌عنوان دو مرکز قوی در این حوزه محسوب شوند.

معاون پژوهش حوزه‌های علمیه گفت: همچنین در این میان مراکز پژوهشی را نیز داریم که در مراکز تخصصی پژوهشی از جمله مرکز تخصصی کلام و... فعالیت دارند. همچنین مراکز علمی و کتابخانه‌ای مراکز استان‌های حوزه نیز دارای کتابخانه‌های خوبی هستند.

حجت‌الاسلام والمسلمین مقیمی‌حاجی، با ذکر این مطلب که مراکز پژوهشی حوزوی، دارای کتابخانه‌های بسیار غنی هستند، اظهار کرد: این کتابخانه‌ها بعضاً خدمات گسترده و مناسبی به سایر محققان در رشته‌های گوناگون ارائه می‌دهند.

● حمایت از کتابخانه‌های حوزوی

وی بیان کرد: باید بپذیریم که نیازهای ما نسبت به حمایت‌ها، بسیار بیشتر است. در حوزه سخت‌افزاری و نرم‌افزارهای جدید، به‌شکل میانگین در حد متوسط قرار داریم. برخی استان‌های ما، دارای محرومیت هستند و باید مشکلات آنها در حوزه سیستمی، رایانه‌ای و شبکه‌ای را حل کنیم و در این زمینه، نیازمند پشتیبانی بیشتر هستیم.

آیت‌الله‌العظمی سبحانی

سلسله مباحث اخلاقی از مجموعه کامل جلسات «اخلاق در مکتب وحی» مرجع عالی‌قدر آیت‌الله‌العظمی سبحانی هر هفته در «هفته‌نامه افق» حوزه منتشر می‌گردد.

در شماره ۷۷۷ مباحثی چون: آداب و اخلاق و تفاوت این دو با هم، اندیشه «اخلاق جایگزین دین»، اندیشه «علم جایگزین دین»، دو اندیشه خام، جاهلیت در لباس تمدن صنعتی، محیط زندگی یا نخستین مهد تربیت، برنامه تربیت پیش از تولد، مطرح گردید. ادامه این مباحث در شماره پیش رو تقدیم می‌گردد.

به دیگر سخن: «هر فضیلتی، حد وسطی است میان دو

رذیله اخلاقی».
اینک نمونه‌هایی ذکر می‌شود:

۱. شجاعت از صفات برجسته انسان است که میان دو رذیله اخلاقی مانند جبن و ترس و تهور و بی‌باکی قرار گرفته است.

۲. کرم از صفات برجسته مردان بزرگ است که میان دو رذیله اخلاقی تذذیر و اسراف و تقطیر و امساک قرار گرفته است.

۳. پیوند مقدس ازدواج که اسلام بر آن دعوت اکید دارد،

اخلاق در مکتب وحی

بیانگر فضائل و رذائل اخلاقی در پرتو قرآن و احادیث اسلامی و کاوش‌های دانشمندان

بخش چهارم

میان دو رذیله اخلاقی است؛ فرورفتگی در بهره‌گیری جنسی و رهبانیت و زندگی انفرادی؛ همچنین است دیگر فضائل اخلاقی که آیات و روایات بر این ویژگی، دلالت روشنی دارد.

اینک نمونه‌هایی:

۱. اعتدال در انفاق

۱. انفاق محدود: ﴿وَالَّذِينَ إِذَا أَنفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا﴾

اسلام با توجه به حیاتی بودن انفاق از جهاتی آن را محدود کرده است و یکی از شرایط آن، این است که از حد اعتدال

و میانه‌روی خارج نشود؛ زیرا انفاق بیش از حد، مایه نابودی انسان می‌شود و احیاناً سبب می‌گردد که لطمه روحی و آبرویی بر انسان وارد گردد و دیگر نتواند، به‌سان یک موجود فعال مشغول کار شده و اطراف خود را روشن سازد. بزرگترین اتفاق‌گر جهان، قلب انسان است؛ کار او پخش خون به تمام اعضای بدن و سیراب کردن تمام سلول‌های انسان است؛ ولی با این همه، پیوسته مقداری خون به‌اندازه نیاز حوزه وجود خود نگه می‌دارد و مقدار اضافی را به سرتاسر بدن پخش می‌کند و اگر در این راه، بیش از حد انفاق کند، از اداره دستگاه بدن باز می‌ماند.

در مقابل امساک و خودداری از تعاون و کمک، علاوه بر اینکه برخلاف اصول و سنن آفرینش است، خود موجب هدر رفتن نیروهاست؛ زیرا سرمایه‌های هر موجودی غالباً بیش از نیازهای آن است؛ از این‌رو باید نیروهای اضافی را در اختیار دیگران بگذارد تا هم از انباشته شدن نیروها جلوگیری گردد و هم دیگران از آن استفاده کنند.

خلاصه اینکه انفاق در حد امکان و به‌صورت اقتصاد و میانه‌روی، از اصول عالی اسلام است که در آیه پیشین و غیره به آن اشاره شده است؛ چنان‌که می‌فرماید: ﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّخْشُورًا﴾؛ دست خود را به‌گردنت میند و آن را به‌طور کامل هم باز مکن! مبادا به‌صورت ملامت‌شده و حسرت‌زده، بر جای خود بنشین.

افرادی که دست خود را به گردن خویش ببندند، قدرت انفاق نخواهند داشت و کسانی هم که همه دست خود را بکشانند، چیزی برای آنان باقی نمی‌ماند و مورد ملامت دیگران واقع می‌شوند.

۲. میانه‌روی در نیایش

آفریدگار انسان که همه نوع نعمت در اختیار او نهاده است، حق سپاس بر او دارد که گاهی به‌صورت نیایش و عبادت انجام می‌گیرد؛ بنابراین یکی از بافضیلت‌ترین کارهای انسان پرستش خداست؛ آن هم به‌صورت فرائض و نوافل در روز و شب؛ ولی باید در همین عمل با فضیلت، راه اقتصاد را در پیش بگیرد و نباید آن چنان بر خود فشار بیاورد که بیمار و رنجور شود. رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در حدیثی به این نوع میانه‌روی چنین اشاره می‌کند: «إِنَّ هَذَا الدِّينَ مَتْنِينَ فَأَوْعِلُوا فِيهِ بَرْقًا وَلَا تَكْهَرُوا عِبَادَةَ اللَّهِ إِنَّ عِبَادَ اللَّهِ فَتَكُونُوا كَالرَّكَبِ الْمَنِيتِ الَّذِي لَا سَفَرًا قَطَعَ وَلَا ظِلًّا أَبَقِيَ»^۱.

امام باقر علیه‌السلام از رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم نقل می‌کند که فرمود: به‌راستی این دین محکم و استوار است؛ به آرامی در آن وارد شوید و عبادت خدا را به بندگان خدا به‌زور تحمیل نکنید و به‌سان سوارکار تندرو نیانیدید که نه سفر را طی می‌کند و به مقصد می‌رسد و نه سلاهی مرکب را حفظ می‌کند. و در روایت دیگر امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: «لا تَكْهَرُوا إِلَىٰ انْفِسْكَمِ الْعِبَادَةَ»؛ آن‌چنان بیش از توان عبادت نکنید که سرانجام رغبت و شوق به عبادت را از خود سلب کنید.

۳. میانه‌روی در رفتار و گفتار با دیگران

از مواردی که باید میانه‌روی را رعایت کرد، رفتار با دیگر انسان‌هاست. در دیدار یا دوستان و دیگر انسان‌ها باید حد وسط، یعنی تواضع و فروتنی را در پیش گرفت و از کبر و

خودپسندی دوری جست؛ همچنان‌که از رفتار حقیرانه و ذلیلانه پرهیز نمود و در نتیجه فروتنی در پیش گرفت. این نوع میانه‌روی، در رفتار و گفتار نیز جاری است.

لقمان حکیم به فرزند خود از دو چیز نهی می‌کند که نشانه کبر و خودپسندی است:

- ﴿وَلَا تَصْغُرْ حَذَّكَ لِلنَّاسِ﴾؛ با تکبر روی از مردم برنگردان.
- ﴿وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرْحًا﴾؛ با غرور و بی‌خبری راه مرو.
- و در مقابل به دو چیز امر می‌کند:
- ﴿وَأَعْضُضْ مِنْ صَوْنِكَ﴾؛ از صدای خود بکاه.

چرا؟ زیرا خروج از اقتصاد و میانه‌روی، نشانه شتاب‌زدگی و عدم توازن روحی است؛ گذشته از این، صدای نامطبوع، موجب ناراحتی مردم می‌شود.

یکی از صفات بندگان خدا، تواضع در راه رفتن است. چنانکه می‌فرماید: ﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا﴾؛ بندگان خدا کسانی هستند که به تواضع راه می‌روند.

در اینجا سؤالی مطرح است که چگونه در قرآن به این امور جزئی پرداخته و خواستار میانه‌روی شده است.

پاسخ آن این است که صفات و روحیات بد و نیک انسان، خود را از خلال کارهای جزئی نشان می‌دهد؛ چه‌بسا نحوه راه رفتن و حتی کیفیت امضای فردی، نمایانگر روحیات او می‌باشد؛ از این جهت، قرآن مجید می‌خواهد، با روحیات بد، با بروز نخستین جوانه آن، مبارزه کند و هرگز نباید نسبت به این نوع کارهای جزئی با دیده بی‌اعتنایی بنگریم؛ زیرا چه‌بسا کار جزئی و کوچک، نشان‌دهنده کانون فساد در درون می‌باشد که به این شکل جوانه می‌زند.

جوش‌ها و یا دمل‌های کوچکی که در اطراف بدن نمایان می‌گردند، هرچند جزئی و کوچکند؛ اما همین‌ها از نظر یک پزشک، نشان‌دهنده چرک عظیم درونی است که در درون لاله گزیده و خود را از این طریق نشان می‌دهد.

● پی‌نوشت‌ها

۱. این نظریه که فضیلت عبارت است از واسطه بین دو رذیله، از ارسطو نیز نقل شده است؛ او می‌گوید: شجاعت، فضیلت اخلاقی است میان ترس و بی‌باکی. نیز می‌گوید: عفت، فضیلت اخلاقی است میان دو رذیله به‌نام بی‌بندوباری و یا عدم احساس جنسی؛ درحالی‌که از افلاطون خلاف آن نقل شده است. او می‌گوید: فضیلت يك نوع توازن میان سه نیروی درونی است: ۱. فکر، ۲. خشم، ۳. شهوت. هرگاه هرکدام از اینها به‌صورت اعتدال عمل کند و هیچ‌کدام بر دیگری طغیان نکند؛ یعنی اگر شهوت در اعتدال و همچنین غضب در حال اعتدال و فکر نیز در حال اعتدال باشد، عفت محقق می‌شود.

۲. فرقان، ۶۷.

۳. اسراء، آیه ۲۹.

۴. اصول کافی، ج ۲، کتاب ایمان و کفر باب اقتصاد در عبادت، ص ۸۷ باب ۴۲.

۵. اصول کافی ج ۲ کتاب ایمان و کفر، باب اقتصاد در عبادت، ص ۸۷، باب ۴۵.

۶. سوره لقمان، ۱۸.

۷. سوره لقمان، آیه ۹۱.

۸. فرقان، ۶۳.

راستای حل نیازهای نظام فعالیت کنند و به یکی از نیازهای عینی جامعه پاسخ علمی دهند، مشمول حمایت قرار می‌گیرند. گروهی علمی این فرایند را تخصصی می‌دهند. در این فرایند، طرح‌های متعددی را دنبال کرده‌ایم و در ادامه نیز، با روی باز از طرح‌های اساتید پشتیبانی می‌کنیم. وی یادآور شد: مسئله بعدی، آنکه بسته‌ای با همکاری دفتر فقه معاصر و بخش مدارج حوزه قم، در زمینه حمایت از پایان‌نامه‌ها طراحی شده است و تلاشی که در این موضوعات پایان‌نامه تدوین کنند از سوی معاونت پژوهش مشمول حمایت می‌شوند.

حجت‌الاسلام والمسلمین مقیمی‌حاجی بیان کرد: مردم و طلاب باید به آخرین یافته‌ها مسلط باشند و از آنچه دیگران تولید کرده‌اند، به‌خوبی آگاهی داشته باشند و مصداق همان کسی باشند که می‌گویند: بهترین شما کسی است که علم دیگران را به‌خوبی جمع‌آوری می‌کند. باید با مطالعه، پژوهش‌های دیگران را تجمیع و توسعه دهیم. هرچه کتاب و کتابخوانی در میان طلاب رشد کند، طبیعی است که این قشر، با محیط و جامعه حاضر می‌توانند، بهتر به ایفای نقش خود در سطوح مختلف بپردازند.

● مطالب فضای مجازی خبری و تخصصی هستند

معاون پژوهش حوزه‌های علمیه اظهار کرد: از زمانی که فضای مجازی به میدان آمد و اطلاعات به‌سهولت در اختیار ما قرار گرفت، بسیاری از افراد نیازهای‌شان را در این محیط دنبال می‌کنند. مطالعه در این فضا ممکن است؛ ولی عمده افراد جذب مطالبی می‌شوند که خبری و نیز تخصصی هستند و منابع معتبری نیز ندارند. لذا افراد باید موبایل را کنار بگذارند و کتاب به دست بگیرند و از نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای استفاده کنند.

وی با ذکر این مطلب که امروزه در دوران گذار قرار داریم، گفت: امروز در یک دوره گذار هستیم. مهم نیست که حتماً با نسخه فیزیکی مطالعه کنیم؛ بلکه باید کتاب‌خوانی با برنامه و سیر مطالعاتی دقیق صورت گیرد. باید کتاب‌خوانی هدفمند صورت گیرد. این نوع کتاب‌خوانی امروز باعث رشد واقعی نمی‌شود. اول باید آگاهی‌بخشی لازم را داشته باشیم و دوم اینکه باید کاری کنیم که مردم به سراغ منابع دقیق بروند. هنرهای رسانه‌ای باعث می‌شود که مردم از یک نوع سایت‌ها و صفحات استفاده کنند و کمتر به دنبال کشف واقعیت باشند.

● باید سواد رسانه‌ای گسترش یابد

حجت‌الاسلام والمسلمین مقیمی‌حاجی با بیان اینکه باید سواد رسانه‌ای گسترش یابد و مراکز رسانه‌ای ما به تبلیغ کتاب‌ها و منابع ارزشمند ما اقدام کنند، گفت: امروزه جشنواره‌های بزرگی چون کتاب سال و جشنواره فارابی و علمر انسانی و پاسخ برتر... در کشور برگزار می‌شود؛ ولی باید این آثار از طریق رسانه به جامعه منتقل شود.

● کتاب خوب، فراخور نیازهای مخاطب است

وی گفت: کتاب خوب، فراخور نیازهای مخاطب است؛ چه‌بسا یک کتاب برای یک مقطع سنی آسیب‌زا باشد؛ کتاب خوب، کتابی است که با سطح اطلاعات مخاطب و نیازهای او و در زمان مناسب نوشته شود. کتاب خوب باید به یک نیاز عینی فرد پاسخ دهد و با زبان و قالب مناسب و جذاب همراه باشد.

و در مدارس و استان، مسابقات کتاب‌خوانی برگزار کردند که کتاب‌ها به‌عنوان محور انجام می‌شود، حتی در هفته پژوهش نیز، در خصوص تشویق پژوهشگران و نویسندگان، برنامه‌های گسترده‌ای برگزار شده است. وی با بیان این‌که در سه سال اخیر، بسته حمایتی از فعالیت‌های پژوهشی شکل گرفت که در سطوح مختلف می‌تواند، مشوق خوبی برای تحقق امر پژوهش باشد، تصریح کرد: در امر اساتید برای اولین‌بار در عین اینکه برنامه همایش کتاب سال حوزه را نیز داشتیم و جشنواره مقالات علمی نیز برگزار شد، یک بخش ویژه اساتید نیز تعبیه شد و از اساتید برتر در حوزه پژوهشی، تجلیل به‌عمل آمد.

حجت‌الاسلام والمسلمین مقیمی‌حاجی گفت: در راستای ترغیب بیشتر اساتید، بسته‌های تشویقی نیز، برای اساتید در نظر گرفته شده است. در هدفمندی مرکز خدمات نیز، با همکاری خوبی که انجام شده است، در بخش اساتید و عموم طلاب، فعالیت‌های پژوهشی در گذشته امتیاز ثابت حداقلی داشت و امروزه طی یک‌سری جدول سامان گرفته و طلاب در یک سامانه ثبت سوابق پژوهشی، مدارک را بارگذاری می‌کنند و به مرکز خدمات معرفی می‌شوند و از مزایای طرح هدف‌مندی استفاده می‌کنند. در زمینه سیرت شهربه نیز، امر پژوهش مؤثر است.

وی با بیان اینکه مبلغان و پژوهشگران نیز مشمول طرح تکریم می‌باشند، افزود: اساتید در حوزه پژوهشی نیز، حمایت می‌شوند. در بخش نخبگان نیز، با همکاری که در بخش نخبگان و حوزه علمیه خوارهان و جامعه‌الزهرای علیه‌السلام و مشهد و اصفهان صورت گرفته است، بحث رده نخبه پژوهشی مطرح و استعداد برتر پژوهشی نیز، مصوب و ابلاغ شده است.

● از طرح‌های اساتید پشتیبانی می‌کنیم

معاون پژوهش حوزه‌های علمیه گفت: در کنار این امر، پژوهشگرانی که در